

állítaná” felkiáltás kapcsolódik hozzá: ugyan ki állítaná, hogy az ’Endre agyonverte anyját, mert örökölni akart’ magyarázat fogalmi kapcsolatokra támaszkodik? Én bátorkodom állítani. Noha itt a fogalmi kapcsolat nem olyan közvetlen, mint a ’félelem’ és az ’elkerülő viselkedés’ fogalmi között, mégis van. Íme röviden: az ’agyonverték’ fogalma implikálja a ’halál’ fogalmát; akit agyonverték, az halott. Örökölni (fogalmilag) csak attól lehet, aki halott. Aki valamire vágyik (örökölni), az a vágy teljesülésének feltételeit elő kívánja idézni (öl). (Persze, hogy itt valami magyarázatfélélet kapjunk, ehhez még legalább hallgatólágoosan hozzá kell értenünk minimum Endre azon vélelmét, hogy az agyonverés célravezető ebben a helyzetben.) És ez bizony mind *a priori*: pusztán az agyonverés, halál, vágy, öröklés fogalmait kell ismerni, nem kell tapasztalat. És persze mind *ceteris paribus*, azaz csak akkor következik az öröklésvágyból a gyilkosság, ha Endrének egyéb mentális állapotokat és jellemvonásokat nem tulajdonítunk (pl. szereti az anyját, nem lenne képes ölni). Tözsér példája csak némiképp komplexebb, de nem cáfolja, amit mondok. (Egyébként meg remekül rávilágít a népi pszichológiai értelmezések kontrasztív használatára, melyet a könyvben ugyancsak tárgyalok.)

Ami a harmadik kifogást illeti, jelesül hogy beszélek intencionalitásról, de annak fenomenális karakteréről nem, sőt nem is érvelek a kettő elválaszthatósága mellett, nos, erre – és tulajdonképpen az egész recenzióra – azt válaszolom, hogy valóban írhattam volna erről is, de az egy másik könyv lett volna. Sajnálom, hogy nem azt a könyvet írtam meg, amelyet Tözsér olvasni szeretne. Vagy inkább: amelyet filozófiai előítéleteivel olvasni tud. Hogy ezzel a recenzióval ez a baj, az a következőből is világos: bár a magam részéről intencionalitásról nemigen beszélek, Tözsér szerint mégis „igen sokat” (33. old.). Teszi ezt a megállapítást az után, hogy az előző oldalon a következőt idézi tőlem: „nincsenek a népi pszichológiai kijelentéseknek megfelelő mentális állapotok, s *a fortiori* nincsen ezeknek az állapotoknak intencionalitásuk, nem lehetnek tudatosak stb.” Mire átért erre az oldalra,

ezt már biztosan elfelejtette. És hogy hallgatásom az intencionalitásról hiba volna, mert a népi pszichológiában jórészt intencionális állapotokról beszélünk? Nos, csak akkor és annyiban, ha és amennyiben elismerjük, hogy a vélekedésekről szóló beszédünk állapotokról szóló, állapotok leírásával operáló beszédmód. Az egész könyvem ezt tagadja. Sajnálom, hogy a recenzens ezt nem vette észre.

DEMETER TAMÁS

Viszontválasz Demeter Tamásnak

Demeter Tamás szerint nem értettem meg könyve mondanivalóját, és koncepciójával szemben felhozott ellenvetéseim félreértéseken alapulnak. Bírálatommal szemben négy komolyabb kritikai megjegyzése van – az alábbiakban ezeken megyek végig.

1. Demeter a könyvének második fejezetében kétféle mentális realizmust különböztet meg egymástól. Azt állítja: mentális realizmuson érthető pusztán az, hogy léteznek mentális entitások (ebben az értelemben a mentális antirealizmus azt jelenti, hogy nincsenek mentális entitások), de érthető az is, hogy a népi pszichológiai diskurzus természete szerint tényállító jellegű (ebben az értelemben a mentális antirealizmus azt jelenti, hogy a népi pszichológiai diskurzus természete szerint nem tényállító). Bírálatomban amellet érveltem, hogy e két megkülönböztetés – szemben Demeter álláspontjával – nem független egymástól.

Demeter szerint az érvem félresiklik. Csakhogy az érv, amit válaszában tőlem idéz és bírál, nem a tulajdonképpen érvem. Az egy bekezdéssel feljebb olvasható. A következőről van szó. Demeter szerint, ha valaki tagadja azt, hogy a népi pszichológia tényállító diskurzus, akkor ez azt jelenti: „a népi pszichológia akkor sem képes beszámolni [mentális entitásokról], ha ilyenek léteznek – vagy ha úgy tesszük: ezek nem lehetnek olyanok, mint amilyenek a népi pszichológia ábrázolja őket.” (98. old.) Ez az, amivel nem értettem/értek egyet. Az érvem: (1) ha a mentális entitások nem

lehetnek olyanok, amilyenek a népi pszichológia ábrázolja őket, akkor a mentális entitások nem lehetnek sem intencionálisak, sem fenomenális tudatosak, sem olyanok, amikhez introspekcióval hozzáférünk. Miért? Azért, mert a népi pszichológia törvénytelenen *ezeket* „tanítja” a mentális entitásokról. (2) Ha a mentális entitások nem rendelkezhetnek az iménti három tulajdonsággal, akkor éppen *azokkal* a tulajdonságokkal nem rendelkeznek, amelyekre hivatkozva egyébként megkülönböztetjük őket a pusztán fizikai entitásoktól. (3) Ha egy entitás a fentebb említett három tulajdonság egyikével sem rendelkezik, akkor azt éppúgy nincsen okunk mentálisnak tekinteni, mint ahogyan nincsen okunk fizikainak tekinteni egy olyan entitást, amely egyetlen olyan tulajdonsággal sem rendelkezik, amelyeneket a fizika tudománya a fizikai entitásoknak tulajdonít. Mindez szerintem azt mutatja: ha tagadjuk a népi pszichológia tényállító voltát, akkor nem hihetünk *komolyan* (igenis: komolyan!) a mentális entitások létezésében.

Nem igazán értem, miért segítene Demeter álláspontján az, amit a válaszában ír: „bizony sokak szerint értelmes [a népi pszichológia] terminusait természeti fajtanevekként kezelni.” Mintha nem tekinthetnénk természeti fajtáknak a vélekedéseket, vágyakat, gondolatokat stb. akkor, ha elfogadjuk a népi pszichológia tényállító jellegét! De nem csak ez a bajom. Egyszerűen nem látom be (és ebben nem csak Demeterrel van vitám), hogyan tekinthetjük természeti fajtáknak a vélekedéseket, vágyakat, gondolatokat stb., ha azok nem rendelkeznek egyetlen olyan tulajdonsággal sem, amiket a népi pszichológia nekik tulajdonít. Mi rögzíti mentális predikátumaink referenciáját, ha a mentális entitásoknak nincs sem intencionalitása, sem fenomenális karaktere, és introspekcióval sem hozzáférhető?

2. Demeter azzal illusztrálja, hogy nem értettem meg könyve mondanivalóját, hogy míg szerintem azt állítja: a népi pszichológiai mondatok nem reprezentációk, s nem is valódi pozíciók, addig ő *expressis verbis* azt állítja, hogy azok. Ez valóban így van. Könyve egy helyén így ír: „pszicholó-

giai kijelentéseink valóban reprezentálják az ágenseket, igazságfeltételeik megadhatók” (185. old.), és a bírálatomra írt válaszában is így fogalmaz: „itt bizony propozíciókról és reprezentációkról van szó”.

Tényleg ennyire félreértettem volna a szöveget? Úgy tűnik, igen, de talán van mentességem. Mégpedig az, hogy Demeter eltér a bevett terminológiától, mely egymáshoz képest definiálja, mi a „propozíció”, a „tény” vagy a „tényállítást”. Mert való igaz, hogy Demeter azt állítja: a népi pszichológiai mondatok propozíciók és reprezentációk, de azt *is* állítja (ráadásul ez könyvének egyik fő tézise!), hogy „a népi pszichológia *nem tényállító* diskurzus” (47. old., kiemelés tőlem, T.J.). Ez zavart meg. Ha ugyanis a népi pszichológiai mondataink valóban nem tényállítók (ahogy Demeter mondja), akkor – legalábbis a terminusok sztenderd használata szerint – ez azt jelenti, hogy nem is valódi propozíciók, ugyanis a propozíciók definíció szerint azok a dolgok, melyek igazak vagy hamisak lehetnek, vagyis azok a dolgok, melyeket vagy igazzá tesz egy *tény*, vagy nem tesz igazzá. (A tény sztenderd definíciója: az a valami, ami igazzá teszi a kontingensen igaz propozíciókat.) Ha pedig a népi pszichológiai mondataink mégiscsak propozíciók és reprezentációk, akkor – megint csak a sztenderd terminológia alapján – kézenfekvőnek tűnt azt gondolnom, hogy egyben tényállítók. Mivel azonban Demeter egyik fő tézise, hogy a népi pszichológiai mondataink nem tényállítók, kézenfekvőnek tűnt azt gondolnom, hogy szerinte ezek nem is propozíciók és reprezentációk.

3. Demeter szerint egy cselekvés mentális állapotokkal/eseményekkel történő magyarázata valójában nem oksági magyarázat, mivel fogalmi kapcsolat áll fenn a cselekvés és a mentális állapotot leíró mondat között. Az egyik érvem Demeter álláspontjával szemben az volt, hogy ha vesszük például azt a cselekvésmagyarázatot, hogy „Endre agyonverte az anyját, mert örökölni akart”, akkor nagyon nem plauzibilis azt gondolni, hogy a mentális állapot (örökölni akar) és a cselekvés (agyonverte az anyját) között fogalmi kapcsolat van. Deme-

ter a válaszában nagyon leleményesen azt igyekszik megmutatni: valójában ebben az esetben is jogosan beszélhetünk fogalmi kapcsolatról, így a fentebbi cselekvésmagyarázat nem oksági természetű.

Azért nem győz meg Demeter válasza, mert valami hasonló számos, egyértelműen oksági magyarázatról is elmondható. Vegyük például azt a mondatot, hogy „összeomlott a híd, mert felrobbantották”. Demeter mondhatná: nyilvánvalóan fogalmi kapcsolat van a híd összeomlása és a felrobbantása között. Ha ugyanis valamit felrobbantanak, akkor az (*ceteris paribus*) megszűnik létezni (fogalmi kapcsolat). A hidak és más, ehhez hasonló építmények megsemmisülése vagy fokozatos, mondjuk úgy, hogy lassan szétszedik őket részekre, vagy hirtelen szűnnek meg létezni, és esnek részekre. (Fogalmi igazság, hogy valami vagy fokozatosan, vagy nem fokozatosan szűnik meg létezni, s az is fogalmi igazság, hogy minden összetett, részekből álló tárgy megsemmisül, ha részeire bomlik.) A hidak és más hasonló építmények hirtelen megsemmisülése nem más, mint hirtelen részekre bomlásuk. Egy híd hirtelen részekre bomlása (*ceteris paribus*) nem más, mint az összeomlása. Következésképpen – érvelhetne Demeter – fogalmi kapcsolat van a híd felrobbantása mint esemény és a híd összeomlása mint esemény között, ennél fogva a köztük lévő kapcsolat nem lehet oksági.

Több tanulság is adódik. A legfontosabb talán ez: abból, hogy az x és y dolog közti viszonyt le tudjuk úgy is írni, hogy x és y között fogalmi kapcsolat van, még nem következik, hogy a köztük levő viszony nem oksági.

4. Demeter szerint az is jól mutatja, hogy nem értettem meg a könyve mondanivalóját, hogy (1) azt gondolom, sokat beszél az intencionálisról, mikor ezt valójában nem teszi, ráadásul (2) önellentmondásba is keveredem, mert miután megállapítom, hogy sokat beszél intencionálisról, azt állítom, hogy szerinte nincs is intencionális.

Nézzük az (1)-t. Demeter valóban nem írja le könyvében gyakran az „intencionális” szót, de azért tudni kell: a kortárs filozófiában a leg-

több filozófus szinonim értelemben használja az „intencionális”-t a „reprezentáció” kifejezéssel, melyről Demeter viszont *expressis verbis* tényleg igen sokat beszél. Körülbelül így szokás gondolni: egy mentális állapot/esemény akkor intencionális, ha valamilyen módon valamire irányul, azaz reprezentálja azt valamilyen módon. Ez az egyszerű oka, miért írtam azt, hogy Demeter sokat beszél az intencionálisról.

Nézzük a (2)-t. Demeter a könyvében tagadja, hogy volnának intencionális és tudatos mentális események. Nyilvánvaló, ha valaki valamilyen okból tagadja valaminek a létezését, akkor az illető gyakran beszél a kérdéses „dologról”. Aki például amellet érvel, hogy nincsenek boszorkák, érvelése során nyilván beszél a boszorkákról. Tehát semmi ellentmondás nincs abban, hogy valaki valami olyasmiről beszél, amiről azt gondolja, hogy nem létezik. Következésképpen: ha azt állítom, hogy Demeter sokat beszél az intencionálisról, amiről pedig azt gondolja, hogy nem létezik, akkor nem mondom ellent önmagának.

Végezetül még valami. Végigolvastam a *BUKSZ* 2008. téli számát, melyben Demeter könyvéről írt recenziumot szerepel. Ennek során azt vettem észre, hogy az írásom az egyetlen (viszonylag) negatív, amolyan vitatkozásos bírálat. Így óhatatlanul az a benyomás alakulhatott ki, hogy egy sor nagyszerű könyv van, de Demeteré nem az. Nagyon nem akartam ilyen látszatot kelteni! Demeter könyvét – bár könnyen lehet, hogy félreérttem – változatlanul jó filozófiai műnek tartom, amelynek mondanivalójával nem értek egyet.